

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ

НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”

НАУЧНА ОБЛАСТ 2. ХУМАНИТАРНИ НАУКИ, ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ

2.1. ФИЛОЛОГИЯ , НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК (СОЦИОЛИНГВИСТИКА)

Автор на дисертационния труд: Илияна Гегова
докторант към Катедрата по български език
ФСФ, СУ „Св. Климент Охридски”

Тема на дисертационния труд: **„Социолингвистични особености на банатския говор ”**

Рецензент: проф. д-р Йовка Тишева
Катедра по български език
ФСФ, СУ „Св. Климент Охридски”

Трудът на Илияна Гегова „Социолингвистични особености на банатския говор” е разработен в периода на обучението ѝ като редовен докторант в Катедрата по български език във Факултета по славянски филологии на СУ под научното ръководство на проф. д-р Ангел Ангелов. Текстът, представен за рецензиране, е с общ обем 154 страници и е структуриран според стандарта за дисертационен труд: увод, четири глави и заключение. Библиографията на цитираните източници включва 41 заглавия (на български, английски и руски език) и показва както много добрата теоретична осведоменост на докторантката по общите въпроси на маркосоциолингвистиката, така и познанията ѝ за изследванията на историята и езика на банатските българи в Румъния. Библиографията е обогатена и със списък на проучени печатни издания на банатски диалект, което също показва добросъвестността на авторката и уменията ѝ да работи с различни по тип източници на научни и емпирични данни. В края на работата са включени и две приложения, в които са представени анкетните карти за изследване на типовете лексика и на морфологични, морфофонетични и фонетични маркери, типични за банатския говор.

В българското езикознание изследването на регионалните форми на езика се свързва с полето на диалектологията, а в последните години и на ареалната лингвистика. Изборът на други методи за анализ на езиковите особености в говора на

банатските българи е както предизвикателство пред авторката, така и иновация в полето на проучванията на актуалното състояние на българските диалекти. Езикът на банатските българи сам по себе си е интересен като обект на структурно описание, но наред с това в по-общ план той е проучван като типичен островен говор, като диалект, който има и своя писмена норма, като говор, чиито носители в продължение на векове са били под влияние на други, официални за територията, която населяват, езици. Представеният за защита труд на Илияна Гегова е цялостно, завършено научно проучване на особеностите на говора в Стар Бешенов, Румъния, с методите на макросоциолингвистиката, който обогатява лингвистичния опит в изследването на банатския говор. В теоретичен план актуалността и значимостта на настоящата работа се определят от това, че се прилагат нови методи за събиране и анализ на диалектни данни, че обобщенията са направени чрез извеждане на връзките между състоянието на говора и актуалната езикова ситуация и социалните процеси, протичащи в областта. Актуалността на дисертацията се основава на иновативния комплексен подход, който отговаря на актуалното състояние на лингвистичната наука.

Ясно и еднозначно е определен предметът на научното изследване: компактната общност на банатските българи в Румъния, конкретизира малко по-долу в текста „но не във всички поселища на банатски българи в наши дни, а само употребяваният от жителите на с. Стар Бешенов, Румъния“ (стр. 4). Мотивите да се изследва диалект с методите на социолингвистиката са представени убедително и се свързват, на първо място, с факта, че при прилагането на социолингвистичния подход може да се проследят „настъпилите промени в говора вследствие на все по-тесните му връзки с българския книжовен език, както и вероятните изменения и поява на варианти, породени от социализацията на носителите му в чуждоезиковата среда“ (стр. 5). Първата част от тази изследователска заявка е постигната, но в по-малка степен в текста се коментира влиянието на социализацията. Това може да се обясни вероятно с факта, че този процес протича при сходни условия за различните поколения и вариациите в езика на анкетираните лица не се определят толкова от влиянието на официалния (престижния) език, а от възможността за контакти с българския език, най-вече чрез социалните медии, и от глобализационните процеси. Авторката обаче системно проследява “вариациите на лингвистичните променливи, настъпващи вследствие на социалните и демографски характеристики на изследваните лица. Това вариране от своя страна дава информация за загубата на едни характерни черти и постепенната поява на нови в речта на отделните поколения, професионални групи и др., като

спомага и за прогнозирането на развитието на говора в близко бъдеще“ (стр. 5). Трябва да се посочи обаче, че в двете анализационни части авторката коментира най-вече влиянието на фактора възраст върху езиковия избор, докато останалите – образование, месторождение, местоживеене, по-скоро се споменават при обзора на групите анкетиранни лица и при отделни езикови маркери. В тази връзка бих искала да попитам И. Гегова дали факторът възраст се е оказал решаващ за наблюдаваните вариации и поради това останалите фактори не са разгледани така подробно.

Целтана работата е реалистична и отговаря на обекта на проучването. Тя е да се представи съвременното състояние на банатския говор в с. Стар Бешенов, Румъния, от социолингвистично гледище и е детайлизирана в три основни аспекта:

- „да установят промените, настъпили в речта на носителите му за периода от проучванията на Стойко Стойков от 60-те години на XIX век до наши дни;

- да се проследят корелациите между лингвистичните и социално-демографските променливи, които да дадат ясна картина за причините за проявата им у различните поколения банатски българи;

- да се проучи до каква степен съвременният български книжовен език оказва влияние върху днешните бешеновци, които, за разлика от предците си, днес имат интензивни контакти с България и българския език“ (стр. 7).

Формулирани са шест научни задачи, които отговарят на трите научни цели. Важно за работата е представянето на методите за събиране на материала, които авторката е приложила за постигането на част от тези задачи. По този начин се гарантира обективността на емпиричните данни, а оттам и на изводите и обобщенията, до които води анализът им. Лексикалните единици за подготовка на анкетите, свързани с проучване на процесите в речника на говора, са от следните източници: румънската, домашната банатско-българска, сърбохърватска, част от унгарската и немската лексика (както и част от изреченията и примерите от анкетната карта за морфологични, морфофонетични и фонетични маркери в първа и пета задача) са ексцерпирани от речника и корпуса от писма в труда на Ст. Стойков „Лексиката на банатския говор“ (1968). Лексикални единици от немската и унгарската лексика са ексцерпирани от труда на Б. Парашкевов „Немски елементи в говора на банатските българи“ (2007). Църковнославянската лексика е от речника на Гр. Дьяченко „Полный церковнославянский словарь“ (1899). Примерите от българската административноправна лексика и по-голямата част от международната лексика са от многотомния Речник на българския език, достъпен на сайта на Института за български език <http://ibl.bas.bg/rbe/>.

Жаргонната и разговорната лексика, както и турцизмите са подбрани от сайта <https://www.bgjargon.com>. Тъй като този сайт няма точно определен „екип“, ангажиран с проверката на публикуваните данни, а се попълва свободно от носителите на жаргона, вероятно за част от достъпните там лексикалните единици може да се мисли по-скоро като специфични неологизми или забравени диалектизми, а не толкова като системни елементи от речника на дадена група. Бих искала да попитам И. Гегова и каква е била мотивацията за включване на църковнославянска лексика в анкетите, след като анкетиранията лица са католици. Използването на разговорна и на жаргонна лексика е типична за устното неподготвено неофициално общуване, за каквото банатските българи вероятно имат твърде ограничени възможности. Как в този контекст се мотивира включването на думи от тези два лексикални пласта в анкетите?

Основният текст на дисертацията е структуриран в четири глави. Първата и четвъртата може да се определят като обзорни, а втората и третата – като анализационни.

В първа глава авторката прави преглед на историческите процеси, довели до преселването на българи католици от Чипровско и Никополско, и на културните и езикови влияния, на които те са били подлагани. В допълнение към историческите бележки е направен анализ на съвременната езикова ситуация в областта Банат. Втора глава е посветена на лексикалните маркери в говора, заети от различни езици, а трета глава – на морфологичните и морфофонетичните маркери. Представената в четвърта глава информация за изучаването на българския книжовен език в училище, за културните прояви в общността и под. има по-общ социокултурен характер и с изключение на коментарите за влиянието на разширените контакти на носителите на говора с българския език не е пряко подчинена на темата на дисертацията.

В началото на първа глава „Банатските българи в исторически и в лингвистичен аспект“ (стр. 13-48) И. Гегова представя исторически сведения за живота на католиците на българска територия и за преселването на групи от Чипровско и Никополско на територията на областта Банат. Прегледът е интересен, но би могъл да бъде и по-синтезиран. Повтаря се информация от проучванията на Бл. Нягулов и Ст. Стойков; не се изнасят нови факти, които авторката е открила. Вместо реферирание на исторически проучвания в този раздел би могло да се включи повече информация за езиковите влияния и за създаването, разпространението и поддържането на правописната норма на банатския говор. Част от фактите от най-новата история на банатските българи в Румъния, каквито са включени в четвърта глава, успешно биха

могли да допълнят историческия преглед в първа глава. След като дисертацията е ориентирана към актуалното състояние на говора, оправдано е да се отдели по-голямо внимание на социалните, икономическите и културните процеси, довели до днешното състояние, а не на историческите процеси, тъй като случилото се през 19. век едва ли продължава да влияе върху състоянието на говора и да определя тенденциите в него и днес.

В първа глава са представени и основополагащи трудовете на наши езиковеди, изследвали говора – Л. Милетич, Ст. Стойков, Т. Балкански, Н. Неделчев. Тези прегледи не са самоцелни, а са ориентирани към извеждане на общите подходи към разглеждания проблем и на този фон мотивирано представяне на авторската позиция. Критическото осмисляне на натрупания изследователски опит личи в подбора на цитираните в текста трудове и в оценките на авторката за представяните мнения. Приносен за дисертацията е разделът „Билингвизмът и диглосията у банатските българи в социо-исторически аспект”. Освен че е важен за проучването, тъй като изяснява състоянието на носителите на говора, той съдържа приносни наблюдения в теоретичен план за същността на понятията и типовете билингвизъм. Доколкото съм запозната, подобна характеристика на български говор се прави за пръв път и това е едно от безспорните постижения на И. Гегова.

Също приносен (а и любопитен) е разделът „Доминиращ език на общуване у дома при смесените бракове“. Данните са събрани чрез анкетните карти, използвани при теренното проучване на банатския говор. Предварителната хипотеза, че поради запазения патриархален ред в селото с по-голяма тежест ще бъде езикът на съпруга, а съпругата е подтикната да общува на неговия език и с децата, е почти изцяло потвърдена. Данните от проучването на 25 семейни двойки показват, че при избора на език в битовата комуникация мъжете са по-доминиращи. Тези резултати не подкрепят идеята за „майчиния език“ в битовата комуникация, а открояват важността на социалните фактори (корелация между език и социално/икономически активната личност в семейството) при определянето на езиковия модел.

Във втора глава, „Лексикални маркери в банатския български говор” (стр. 49-109) са представени и анализирани резултатите от проведеното анкетно проучване с 35 носители на говора, което цели да се установи непознатата, слабо познатата и познатата лексика от 10 езика, тоест езиковата компетентност на лексикално равнище. Изборът на лексикални единици е според тяхната честотност и принадлежност към сферите, в които се предполага, че общуването е на диалект(битовата сфера и

религиозното общуване). Подборът на анкетираните лица отговаря на изискванията за надеждност и обективност. В отделни раздели, структурирани по една и съща схема, са изложени резултатите за всеки тип лексика: румънска, немска, унгарска, сърбохърватска, турска, църковнославянска, международна, българска административно-правна, българска разговорна и жаргонна и домашна банатска лексика. Потвърждават се хипотезите за нивото на компетентност по отношение на румънската, немската, унгарската, турската, църковнославянската и международната лексика, както и за влиянието на езика посредник за заемането ѝ. Приноси са изводите за нивото на компетентност във връзка с домашната банатска битова лексика. Бих искала да попитам авторката дали, след като езиковата компетентност се увеличава заедно с възрастта на информаторите, на забелязаната от нея тенденция домашната банатска лексика да бъде измествана от румънската, може да се противопостави друга, свързана с новите възможности за контакт на по-младото поколение с книжовния български език. Промените в значението на някои думи от банатската битова лексика, които Гегова констатира в сравнение с речника на Стойков, също бих причислила към приноси на настоящото изследване с оглед на динамиката в лексиката.

Лично за мене трета глава, „Морфологични и морфофонетични маркери в банатския български говор“ (стр. 109-140) беше особено интересна поради факта, че тя е ориентирана и към граматичните особености на говора, а анализите не са проведени стриктно в теоретичната рамка на социолингвистиката. Данните, събрани основно чрез анкети с въпроси с „отворен отговор“, се допълват от личните впечатления на И. Гегова за появата на съответните маркери по време на теренната работа. Анкетирани са 48 носители на говора от различни поколения, от четири възрастови групи, различни от групите в изследването на лексикалните маркери. Всеки от анкетираните владее румънски в същата или дори в по-голяма степен от банатския диалект, както и други езици: английски, немски, сръбски и др. Авторката точно е формулирала целта на анкетирането и е направила уговорката, че няма да коментира всички маркери, отбелязани от предходните изследователи, а ще проверява наличието или липсата на влияние от страна на българския книжовен език само върху тези променливи, за които са събрани достатъчно данни от анкетите. Основания за формулиране на изводи има за две от частите на речта – местоименията и глаголите. Тези наблюдения са принос в изследването на граматиката на банатския говор, а наред с това дават ценни сведения

за динамиката на езиковите процеси в условията на изолация от основната езикова територия и силни чуждоезикови влияния.

Авторката коментира подробно състоянието на типичните за говора форми на личните местоимения и неизменяемите обобщителни и неопределителни местоимения. Нови явления в речта на най-младите анкетирани лица в говора са вариантът *tijеза* 3 л. мн. ч., конкуренция между *ij* и *gu* за 3 л. ед. ч. ср. р. и минималната вариативност при двете неизменяеми местоимения (изменение по род в ед. ч.). По отношение на останалите маркери не се наблюдава смесване на диалектен и книжовен вариант в нито един от кодовете. От маркерите при глаголните форми изводи са направени за частиците за положително и за отрицателно бъдеще време. Няма влияние от страна на българския книжовен език частицата за системно се използва в положителни форми за бъдеще време. При отрицателните обаче има смесване на модели и освен *nište* при три от възрастовите групи се среща *njamada*, което е влияние от книжовния български език. Противно на предвижданията на Ст. Стойков окончанието *-ми* за 1 л., мн.ч., сег. време I и II спр. се пази, а вариант *-м* има само в речта на младежите. От фонетичните маркери е разгледана протетичната гласна *и*, за която не показват варианти. Тя „се пази в речта на всички информатори и функционира като индикатор, който те не могат да изключат от говора си“ (стр. 153).

Изводите и заключенията, които са направени в последната част от текста, показват, че И. Гегова успешно е реализирала изследователските задачи, формулирани в увода. Нейните наблюдения показват, че в наше време съвременният български книжовен език оказва твърде малко влияние върху процесите, протичащи в лексиката, морфологията и фонетиката на банатския говор. Авторката свързва това с по-силното чуждоезиково влияние (влияние от страна на престижния език), със „затихващата“ употреба на езика при по-младите поради необходимостта от овладяване на други езикови кодове. Липсата на контакти с книжовния български език също влияе върху състоянието на говора.

Справката за научните приноси в дисертационния труд е изготвена коректно и отговаря на постигнатите резултати при изпълнение на изследователските цели. В общотеоретичен план работата на И. Гегова разширява научните знания за особеностите на билингвизма и диглосията като цяло и с оглед на езиковата ситуация в Банат в частност. Принос за българската социолингвистика и е това, че авторката за пръв път прилага в анализите лексикални социолингвистични променливи и анализира

влиятието на фактора възраст върху езиковите процеси в специфичните условия на банатския говор.

Авторефератът на дисертацията е изготвен според изискванията на съответните нормативни документи. Той точно и вярно отразява, постигнатите положителни резултати от проведеното проучване и анализите и обобщението на научните приноси.

В периода на докторантурата Илияна Гегова е представила своите наблюдения върху особеностите на езиковата ситуация и състоянието на банатския говор на шест научни форума. По темата на дисертацията е подготвила шест статии, две от които са под печат. Излезлите от печат текстове са в сборници с доклади от конференции, в които е участвала. Заглавията на сборниците, в които са публикациите на докторантката, са включени в референтния списък на НАЦИД. Броят на публикациите отговаря на изискванията по настоящата процедура. Препоръчвам резултатите от проведените изследвания да бъдат оповестени и в периодичните научни издания у нас, както и на научни прояви в чужбина.

Представеният от Илияна Гегова дисертационния труд на тема „Социолингвистични особености на банатския говор” показва убедително нейните задълбочени знания в областта на социолингвистиката, лексикологията, фонетиката и граматиката на съвременния български език, уменията ѝ да прави точни наблюдения и да анализира обективно езиковите факти, да систематизира и обобщава постигнатите чрез анализите резултати. Това ми дава основание да предложа на Илияна Гегова ДА СЕ ДАДЕ образователната и научна степен „доктор”.

12.04.2019 г.

Гр. София

проф. Йовка Тишева

